

Aśoka valláspolitikája

Tóth Ibolya

Az isteneknek kedves Priyadarśin király azt kívánja, hogy minden vallási közösség éljen mindenhol, mert ezek mindannyian önuralomra és az elme tisztaságára törekcszenek. Aśoka, RE¹ 7a–b

Azóta, hogy 1837-ben James Prinsep megfejtette a *brāhmī*-írást² és ezzel Aśoka feliratai hosszú idő után újra olvashatóvá váltak, az uralkodóról kialakult kép, amelyet addig alapvetően a buddhista hagyomány táplált, némileg módosult és mind a mai napig formálódik.

A buddhista hagyományban Aśoka története két változatban, szanszkrit és páli nyelven őrződött meg.³ A szanszkrit hagyomány legkorábbi darabja a Kr. u. II. századból származó *Aśokāvadāna* (mai formájában a *Divyāvadāna* című buddhista legenda-gyűjtemény részét képezi), a páli hagyományé a *Mahāvamsa* és a *Dīpavamsa*, a Kr. u. V. század körül keletkezett Śrī Laṅkā-i királykrónikák. Bár a két változat a részletek tekintetében több ponton is eltér egymástól, összességében véve nagy hasonlóságot mutatnak. Az egyik ilyen hasonlóság, hogy Aśoka uralkodását két részre osztják: az egyik a buddhista hitre térése előtti időszak, amikor mint Caṇḍāsoka, „kegyetlen Aśoka” volt ismeretes vérengző természete miatt, a másik a megtérése utáni időszak, amikor az emberektől a Dharmāsoka, „igazságos Aśoka” nevet kapta.⁴ Az utóbbi elnevezést elsősorban annak köszönheti, hogy példátlan mértékben támogatta a buddhista közösséget, ami a buddhista közösség páratlan felvirágzásával járt, ugyanakkor

* Kiejtési útmutató: ā=á; ī=í; ū=ú; ṛ=ri; e=é; o=ó; c=cs; ch=csh; j=dzs; jh=dzsh; ṇ=torokban képzett n; ṭ ḍ ṇ ṣ= visszagörbített nyelvheggyel a szájpadráson képzett t, d, n, s; y=j; ś=szájpadráson képzett s; ḥ=zöngétlen h; m=szó belsejében megfelelő képzéshelyű orrhang, szó végén a megelőző magánhangzó nazalizációja.

¹ Rövidítések: MRE = Kis sziklaediktum, PE = Oszlopediktum, RE = Nagy sziklaediktum.

² Aśoka feliratainak legtöbbje *brāhmī*-írással készült, amely minden későbbi indiai írásrendszernek az alapja. Két feliratot, melyek a birodalom északnyugati területéről, Gandhārából (mai Pakisztán) származnak, *kharoṣṭhī*-val, az ottani helyi írásrendszerrel véstek fel. A *kharoṣṭhī* megfejtése szintén Prinsep nevéhez fűződik.

³ Az Aśoka-legenda két változatáról részletesebben ld. John S. STRONG: *The Legend of King Aśoka: A Study and Translation of the Aśokāvadāna*. Motilal Banarsidass, Delhi 2008³. (*Buddhist Tradition Series*) 18–26.

⁴ *Aśokāvadāna* 55: „Az a nemes király, a mauryák dicsősége, aki az alattvalók üdvére *stūpa*-kat emeltetett az egész világon, és akit korábban Caṇḍāsokaként emlegettek a földön, ezzel a cselekedetével elnyerte a Dharmāsoka nevet.” *Mahāvamsa* 5.189: „«Caṇḍāsoka» így ismerték korábban a bűnös tettei miatt, «Dharmāsoka» így ismerték később az érdemdús tettei miatt.”

erősen csökkentette a többi vallási felekezet népszerűségét és támogatottságát.⁵ Vagyis a buddhista hagyomány — valószínűleg nem minden elfogultság nélkül — mint egy ízig-vérig buddhista uralkodót mutatja be Aśoka királyt.

Bár az uralkodó ediktumai, az eddigi legközvetlenebb és „leghitelesebb” forrásaink vele kapcsolatban, megerősítik, hogy buddhista hitre tért, valláspolitikája tekintetében teljesen más képet festenek róla. A jelen tanulmány célja, hogy főleg az uralkodó felirataira támaszkodva bemutassa, hogy Aśoka királynak a buddhista közösséghez való személyes kötődése mennyire befolyásolta azt a valláspolitikát, amelyet mint egy hatalmas birodalom uralkodója folytatott. A kérdés azért is jelentős, mivel ebben az időben igen változatos vallási élet folyt az indiai szubkontinensen.

Ekkor élte virágkorát az az aszketikus (*śramaṇa*) mozgalom, amely a Kr. e. VI. század körül alakult ki feltehetően India északkeleti részén (az ókori Magadha, Kosala, Videha környékén), és amelynek az áramlatába a buddhizmus is beletartozott. Ez az új vallási irányzat a vándoraszketák (*pravrajita* / *parivrājaka*, szó szerint ’elvonulók’) csoportját foglalta magában, akik a társadalomból kivonult, vándorló életmódot folytató aszketák voltak, és a városokat, falvakat járva koldulásból tartották fenn magukat.⁶ A Candragupta udvarában vendégeskedő Megasthenés, Seleukos követje is beszámol ezekről az aszketáéletet élő elvonulókról, akiket βραχμᾶνες és σαραμᾶνες néven említ.⁷ A két szó a szanszkrit *brāhmaṇa* és *śramaṇa* szavak görög megfelelője, amelyek a *brāhmaṇa-śramaṇa* szóösszetétel formájában Aśoka ediktumain is gyakran megjelennek és ugyanúgy az elvonuló aszketákra vonatkoznak.⁸

Az elvonuló aszketák ideológiai szempontból kétféle áramlathoz tartoztak, ahogy a *śramaṇa-brāhmaṇa* összetétel is mutatja. A *brāhmaṇa*-k a védikus-brāhmanikus hagyományt követték. Ebben a hagyományban a tanuló évek letöltése után az ifjú tanítvány (*brahmacārin*) választhatott, hogy családot alapít és a letelepedett családfő (*grhastha*) életét éli, vagy kivonul a társadalomból és vándoraszketának (*saṃnyāsin*)

⁵ Az *Aśokavadāna* 67–68 részben az uralkodó a Buddha iránti odaadó tiszteletében még kegyetlen tettekre is ragadtatja magát a más vallási közösségek tagjaival szemben: amikor megtudja, hogy egy dzsaina világi hívő olyan képet festett, amelyen a Buddha földig hajol Mahāvira előtt, akkora haragra gerjed, hogy nyomban kivégeztet 18 ezer dzsaina hívőt, míg egy másik alkalommal ugyanezért a bűnért egy dzsaina férfit a családjával együtt elevenen elégettet.

⁶ Az aszketámozgalomról bővebben ld. Johannes BRONKHORST: *The Two Sources of Indian Asceticism*. Motilal Banarsidass, Delhi 1998; Patrick OLIVELLE: „The Renouncer Tradition”, in G. FLOOD (szerk.): *The Blackwell Companion to Hinduism*. Blackwell Publishing, Oxford 2003. 271–287; UÓ: „Kings, Ascetics, and Brahmins: The Socio-Political Context of Ancient Indian Religions”, in V. KRECH — M. STEINICKE (szerk.): *Dynamics in the History of Religions between Asia and Europe*. Brill, Leiden 2012. 117–135.

⁷ Megasthenés *Indiké* című műve nem maradt ránk, csak későbbi szerzők (Strabón, Arrianos) kivonataiból ismerjük. Aśoka ediktumainak Kandahār Óvárosban talált, görög nyelvű fordításaiban a két szó βραμᾶνες és σαμᾶνες alakban szerepel.

⁸ A *Páli Kánon*-ban szintén megtaláljuk ezt az összetételt ugyanebben a jelentésben. A feliratokban szereplő prákrit alakokat az egyszerűség kedvéért mindvégig szanszkrit átírásban közlöm.

áll.⁹ A kétféle életmód teljesen más kötelezettségekkel és célokkal járt. Míg a családfőnek az volt a célja, hogy magának és az őseinek túlvilági boldogságot biztosítson, addig a vándoraszketá ennél többre vágyott, a teljes megszabadulásra (*mokṣa*).¹⁰ A családfő a *Gṛhya*- és *Dharmasūtra*-k előírásait követve az otthon felállított áldozati tűzön bemutatott szertartásokkal kívánta a célját elérni, a vándoraszketá ezzel szemben szigorú aszketikus gyakorlatokkal és önsanyargatással (*tapas*) törekedett a teljes megszabadulásra. A kétféle életmód egyéb tekintetben is különbözött egymástól, mondhatni teljesen ellentétben állt egymással: a családfő a társadalom aktív tagjaként letelepedett, családos életet élt, önerőből tartotta el magát és fiú utódra vágyott, aki majd folytatja a hagyományt és az apja halála után biztosítja annak túlvilági boldogságát. A vándoraszketá ezzel szemben teljesen kivonult a társadalomból, nem tartózkodhatott hosszabb ideig egy helyen, koldulásból kellett fenntartania magát (csak koldulás céljából léphetett be a faluba vagy a városba), és nemi önmegtartóztatásban kellett élnie.¹¹ A vándorló életmód nem tette lehetővé az áldozati tűz folyamatos életben tartását, így a vándoraszketá teljesen szakított az áldozati gyakorlattal.¹² A *gṛhastha* és a *saṃnyāsa* életmód között meghúzódó feszültség a bráhmaikus hagyományon belül jól tetten érhető a késő védikus irodalomban.¹³ A Kr. e. III–II. század körül keletkezett *Dharmasūtra*-k, bár elismerik az aszketáéletet, a *gṛhastha* életmódot tartják követendő példának, mert szerintük ez felel meg legjobban a Védák tanításának.¹⁴

A vándoraszketák másik csoportja, a *śramaṇa*-k nem követték a bráhmaikus hagyományt. Életmódjukat tekintve ugyanolyan vándorló életet folytattak, mint az előbb tárgyalt *saṃnyāsin*-ok, de velük ellentétben nem fogadták el a Védák minden felül álló, csalhatatlan tekintélyét. Ehelyett egy saját tanítással rendelkező tanító köré gyűlve, általában közösségekbe (*saṃgha*, *gaṇa*) tömörülve éltek, a tanítóba

⁹ *Gautama Dharmasūtra* 1.2, *Āpastamba Dharmasūtra* 2.21.1–5.

¹⁰ *Vasiṣṭha Dharmasūtra* 10.23.

¹¹ *Gautama Dharmasūtra* 3.11–25.

¹² *Vasiṣṭha Dharmasūtra* 10.4. Egyedül a Védák recitálását kellett megtartania.

¹³ Ennek a legszembetűnőbb példája az *Aitareya Brāhmaṇa* Śunaḥśepa-legendája: Nārada bölcs a családos élet és a fiú utód előnyéről beszél Hariścandra királynak (7.13.4), miközben elítéli a lemondó életmódot (7.13.7), majd nem sokkal ezután Indra arra buzdítja Hariścandra fiát, Rohitát, hogy vándoroljon, mondván, a vándorló sok érdemet szerez, szemben a családos emberrel, aki hitvány (7.15.1).

¹⁴ *Gautama Dharmasūtra* 4.8.36: „De a tanítók szerint a tapasztalat alapján csak egyetlen életmód van, a családfő életmód (*gṛhasthya*).” A Kr. u. első századokra kialakult egy kompromisszumos megoldás az *āśrama*-rendszer bevezetésével, amelyben már mind a két életmód egyformán helyet kap. Ez a rendszer négy, egymást követő életszakaszt foglal magában: *brahmacarya* (tanítványi életszakasz), *gṛhasthya* (családfő-életszakasz), *vānaprastha* (remete), *saṃnyāsa* (vándoraszketá-életszakasz). A *vānaprastha* átmenetet képez a *gṛhasthya* és a *saṃnyāsa* életmód között: a remete kivonul a társadalomból az erdőbe, ahol remetelakban él egyedül vagy a családjával együtt és a helyben található gyökereken, magokon, gyümölcsökön tartja fenn magát. Az áldozati tüzet is magával viszi, amelyen rendszeresen áldozatokat mutat be.

és tanításába helyezve a bizalmukat.¹⁵ Ezek közé a tanítók közé tartozott Buddha, Mahāvīra, vagy az *ājīvika*-k vezetője, Makkhali Gosāla. Bár tanításuk részleteit és gyakorlataikat illetően ezek a tanítók eltértek egymástól, abban azért csaknem mindannyian megegyeztek, hogy elvonulásuk és törekvésük célja az újraszületések láncolatából (*samsāra*) való teljes megszabadulás (*nirvāṇa*, *mokṣa*) volt. A *saṃnyāsin*-okhoz hasonlóan a *śramaṇa*-mozgalom tagjai is koldulásból tartották fenn magukat. Ezekre a szerzetesi közösségekre Aśoka ediktumai a *pāṣaṇḍa* ('szekta') megjelölést használják.¹⁶

A vándoraszketáknak, minthogy koldulásból éltek, szükségük volt a társadalom keretein belül élők támogatására anyagi szükségleteik fedezéséhez. A bráhmánikus hagyományban a *grhastha* töltötte be ezt a szerepet, akinek a tanulás és az áldozatbemutatás mellett az adakozás is a kötelességei közé tartozott.¹⁷ Ez magában foglalta, hogy alamizsnát juttatott a vándoraszketáknak. A *śramaṇa*-mozgalmon belül ezzel szemben kialakult a világi hívők intézménye (*upāsaka*, *śrāvaka*), akik élelemmel, ruházattal, szállással és gyógyszerekkel látták el a szerzeteseket. A világi hívők szintén családfők (*grhastha*, *grhapati*) voltak, akik az általuk választott *śramaṇa*-közösségnek a rájuk vonatkozó előírásait betartva éltek. Az adakozás minden esetben érdemszerzéssel (*puṇya*) járt az adakozó számára, amely hozzájárult, hogy halála után elérje az égi boldogságot vagy egy előnyösebb újraszületést.¹⁸

Kevés információval rendelkezünk Aśoka király buddhista hitre térésének körülményeiről.¹⁹ A feliratok tanúsága szerint egy hódító hadjárat hozott komoly pálfordulást az életében, az egyetlen hódítása, amelyet az ediktumai megemlítenek.²⁰ Ez a

¹⁵ A *Páli Kánon*-ban többször visszatérő motívum, hogy a következő kérdéseket intézik egy buddhista szerzeteshez: „Ki miatt mondtál le a világi életéről? Ki a tanítód? Kinek a tanítását követed?” Pl. *Vinaya Piṭaka* 1.38–44. A kérdésre minden esetben az a válasz, hogy az adott szerzetes a Buddha miatt mondott le a világi életéről.

¹⁶ Az uralkodó ediktumaiban ez a szó nem hordoz semmilyen negatív színezetet. Minden más esetben, amikor előfordul, például a *Páli Kánon*-ban vagy az *Arthasāstra*-ban, mindig negatív értelemben szerepel, és az „eretnek” nézetek képviselőit jelöli.

¹⁷ *Gautama Dharmasūtra* 10.1: „A kétszer születettek kötelességei a tanulás, az áldozatbemutatás és az adakozás.”

¹⁸ A bráhmánikus hagyomány és az aszketikus mozgalom egymáshoz való viszonya, illetve az utóbbi kialakulásának körülményei az indológia legtöbb vitatott kérdése közé tartoznak. Az elméletekhez ld. Greg BAILEY — Ian MABBETT: *The Sociology of Early Buddhism*. Cambridge University Press, Cambridge 2003. 2–4. Nagy hatást gyakorolt az utóbbi időben Johannes Bronkhorst elmélete, amely alapvetően két különálló, egy nyugati és egy keleti kultúrát feltételez, melyek hatottak egymásra. Ld. BRONKHORST (6. jz.) és Johannes BRONKHORST: *Greater Magadha*. Brill, Leiden 2007. (*Handbook of Oriental Studies* XIX.). Ezt az értelmezési vonalat követi Ruzsa Ferenc, 347–358. és Körtvélyesi Tibor, 389–401. a jelen kötetben szereplő tanulmányával.

¹⁹ A buddhista források, az *Aśokāvadāna* és a *Mahāvamsa* egymástól eltérő módon beszélik el a történetet, azonban egyik sem látszik egyezni a feliratokból kikövetkeztethető eseményekkel.

²⁰ Aśoka az indiai történelem legnagyobb birodalma, a Maurya-birodalom fölött uralkodott a Kr. e. III. század közepén. A nagyapjától, Candraguptától, és az apjától, Bindusárától örökölt birodalom

szomszédjának, a birodalmától keletre fekvő Kalingának a leigázása uralkodásának 8. évében. A háború következményei súlyosan hatottak a királyra, akinek az érzéseit szemléletesen írja le a 13. nagy sziklaediktum:

Felszentelése után nyolc évvel az isteneknek kedves Priyadarśin király meghódította Kalingát. 150 ezer embert elhurcoltak onnan, 100 ezer embert ott helyben lemészároltak és ugyanennyi elpusztult. Azóta, hogy a kalingaiakat meghódította, most az isteneknek kedvesben erős a *dharm*a tanulmányozása, a *dharm*a szeretete és a *dharm*a tanítása. A király megbánást érez azért, hogy meghódította Kalingát. Hiszen az, hogy egy meg nem hódított nép meghódításakor az embereket ott helyben lemészárolják, elpusztulnak vagy elhurcolják őket, elkészeríti az isteneknek kedvest és súlyosan érinti.²¹

A háborút követő mély megbánása Ásoka királyt a buddhista közösséghez vezette, amelynek világi hívőjévé szegődött.²² Erről ő maga számol be a legelső feliratában:

Az isteneknek kedves így szólt. Valamivel több mint két és fél éve, hogy buddhista világi hívő vagyok. Az első egy évben nem törekedtem komolyan. Azonban több mint egy éve, hogy a buddhista közösséget látogatom, és komolyan törekszem. Ez alatt az idő alatt azok az emberek Jambudvīpán, akik nem keveredtek az istenekkel, most elkeverednek. Mert a törekvésnek ez a gyümölcse. És ezt nemcsak az előkelő érheti el, hanem a közember is, ha akarja, erőfeszítéssel elérheti a széles égi világot. Ebből a célból mondatott el ez a beszéd, hogy mind a közemberek, mind az előkelők törekedjenek, és hogy a határon élők is tudják ezt meg, illetve hogy ez a törekvés sokáig tartson.²³

A feliratban említett törekvés (*parākrama*), amelyre az alattvalóit buzdítja az uralkodó, nem más, mint a *dharm*a gyakorlása, vagyis az a helyes erkölcsös viselkedés, mely egyedül képes biztosítani az embereknek az evilági és túlvilági boldogságot.

A kalingai mészárlás után Ásoka király mint uralkodó a legfontosabb feladatának azt tekintette, hogy az általa követendőnek tartott *dharm*a-t elterjessze a birodalmában élő emberek között. Ennek érdekében sziklákra és oszlopokra vésett feliratokat készíttetett:

határait szinte az egész félszigetre kiterjesztette, a legdélibb területek kivételével. Az uralma nyugaton egészen Arachósiáig (a mai Afganisztán), illetve Gandhāráig (a mai Pakisztán) terjedt.

²¹ RE 13a–e. Ásoka ediktumainak szövegét a saját fordításomban közlöm. A király feliratai közül többnek a magyar fordítása megjelent a közelmúltban. Ld. WOJTILLA Gyula (szerk.): *Ókori indiai történelmi szöveggyűjtemény*. JATE Press, Szeged 2012. 84–88; GAÁL Balázs: „Vegetarianizmus és nemártás az ókori Indiában: Keleti és nyugati perspektívák”, in DÉRI Balázs (szerk.): *Convivium. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán 2012. november 6–7-én tartott vallástudományi konferencia előadásai*. ELTE BTK Vallástudományi Központ, Budapest 2013. (*ATYON könyvek II.*) 295–300. A tanulmányomban lefordított új szövegrészletekkel ehhez a munkához is hozzá kívánok járulni.

²² Arról nincsenek ismereteink, hogy Ásoka elődei hogyan viszonyultak a buddhizmushoz. A hagyomány szerint Candragupta a dzsainizmust, míg Bindusāra inkább az *ājīvika*-kat pártfogolta. Ld. Radha Kumud MOOKERJI: *Chandragupta Maurya and His Times*. Motilal Banarsidass, Delhi 1966⁴. 39–41; A. L. BASHAM: *History and Doctrines of the Ājīvikas: A Vanished Indian Religion*. Luzac & Company Ltd., London 1951. 145–147.

²³ MRE 1b–e.

Felszentelésem után 12 évvel *dharma*-feliratot írtattam a világ jóléte és boldogsága érdekében, hogy az, aki ezt nem hágja át, mindenféle módon gyarapodjon a *dharma* terén.²⁴

Emellett a helyi tisztviselőket is megbízta, hogy ötvenként induljanak körútra és részesítsék *dharma*-tanításban (*dharmānuśiṣṭi*) a körzetükben lakókat.²⁵ Ez a *dharma*, amely a király meggyőződése szerint az alattvalóinak evilági és túlvilági boldogságát biztosítja, a következő erényes viselkedést foglalja magában: engedelmesség a szülőknél és az időseknek, önuralom az élőlényekkel szemben, igazmondás, az állatok életének el nem vétele, helyes viselkedés a rokonokkal és ismerősökkel szemben, illetve adakozás a *śramaṇa*-knak és *brāhmaṇa*-knak.²⁶

Régóta vitatott és az uralkodó valláspolitikája szempontjából fontos kérdés, hogy az általa hirdetett *dharma* azonos-e a buddhista *dharma*-val, tekintve, hogy már mint buddhista világi hívő kezdi el terjeszteni, vagy inkább valamilyen általános erkölcsi normát takar, amelyet bizonyos ideológiai megfontolásból írt elő az alattvalóinak. Bár felmerült olyan nézet, hogy az uralkodó *dharma*-jában a korabeli buddhista gondolkodás tükröződik vissza,²⁷ általánosabbá vált az az elképzelés, hogy Aśoka *dharma*-ja nem lehet azonos a buddhista *dharma*-val.²⁸ Akik ezt az utóbbi álláspontot képviselik, legfontosabb érvként általában arra hivatkoznak, hogy az ediktumokban nem jelennek meg a buddhizmus alapvető tanításai, mint a Négy Nemes Igazság, a Nyolc-rétű Nemes Ösvény, illetve a *samsāra* és a *nirvāṇa* gondolata.²⁹ Az uralkodó ugyanis nem arra buzdítja az embereket, hogy törekedjenek a *nirvāṇa*-ra, a teljes megszabadulás elérésére, hanem mind magának, mind az alattvalóknak a túlvilági boldogság elérését tűzi ki célul. Bár ez a tény önmagában még nem feltétlenül lenne bizonyíték arra, hogy az Aśoka által hirdetett *dharma* nem azonos a buddhista *dharma*-val.

Ahogy korábban már láttuk, a túlvilági boldogság mint végső cél megjelenik mind a bráhmaikus hagyományban, mind a *śramaṇa*-mozgalomban a családos életet élő *grhastha*-k, illetve a világi hívők számára. Ha összevetjük az Aśoka *dharma*-ja szerinti erkölcsös életet azzal, amelyet a bráhmaikus hagyományban a *Dharmasūtra*-k

²⁴ PE 6b.

²⁵ RE 3a–c: „Felszentelésem után 12 évvel a következő rendelkezést hoztam: az országom egész területén a tisztviselők, a *rājūka*-k és a *prādesīka*-k, minden ötödik évben tegyenek körutat ebből a célból, ennek a *dharma*-tanításnak a céljából és más ügyek miatt.”

²⁶ MRE 2e–g, RE 3d, RE 4c–d, RE 9g, RE 11c, RE 13g, PE 1c. Az oszlopediktumokon általánosabb megfogalmazásban is megtaláljuk a *dharma* szerinti erényes viselkedést (PE 2c, PE 7ee): adakozás (*dāna*), részvét (*dayā*), igazmondás (*satya*), tisztaság (*śauca*) és gyengédség (*mārdava*).

²⁷ Ld. Eugen HULTZSCH: *Corpus Inscriptionum Indicarum I: Inscriptions of Aśoka*. Archaeological Survey of India, New Delhi 1991². xlvii–lv.

²⁸ Ld. Patrick OLIVELLE: „Aśoka’s Inscriptions as Text and Ideology”, in P. OLIVELLE — J. LEOSHKO — H. PRABHA RAY (szerk.): *Reimagining Aśoka: Memory and History*. Oxford University Press, Oxford 2012. 178; Kenneth R. NORMAN: „Buddhism and Aśoka”, in *A Philological Approach to Buddhism*. Pali Text Society, Oxford 2008. 153; Étienne LAMOTTE: *History of Indian Buddhism: From the Origins to the Śaka Era*. Université Catholique de Louvain, Louvain-La-Neuve 1988. 228; Johannes BRONKHORST: *Buddhism in the Shadow of Brahmanism*. Brill, Leiden 2011. 14.

²⁹ Ld. OLIVELLE (28. jz.) 176; NORMAN (28. jz.) 155; LAMOTTE (28. jz.) 228.

írnak elő a családos *grhastha*-knak, illetve amelyet a buddhista hagyományban írnak elő a világi hívőknek, akkor azt találjuk, hogy ezek csaknem megegyeznek.

A leggyakrabban idézett buddhista szöveghely, amely nagy hasonlóságot mutat Aśoka *dharm*a-előírásával, a *Páli Kánon*-ban található *Sigāla-sutta*.³⁰ Sigāla, egy *grhapati* fia, elhunyt apja iránti tiszteletből áldozatot készül bemutatni a hat égtájnak³¹ úgy, ahogy azt az apjától tanulta. Amikor a Buddha ezt meglátja, kifejti neki, hogyan kell egy nemes hívőnek (*ariyasāvaka*) ezt az áldozatot helyesen bemutatnia. A Buddha először felsorolja azokat a dolgokat, amelyektől tartózkodnia kell. Ezek között szerepel az élet elvétele és a hazugság. Majd elmondja, hogyan kell megfelelően oltalmazni a hat égtájt: helyes viselkedés a szülőkkel szemben, a tanítóval szemben, a feleséggel és a gyerekekkel szemben, a barátokkal és a társakkal szemben, a szolgálókkal és a cselédekkel szemben, illetve a *śramaṇa*-kkal és a *brāhmaṇa*-kkal szemben. Az utóbbiakkal szemben tanúsított helyes viselkedés magában foglalja az adakozást. A Buddha azzal zárja a beszédét, hogy ha a családfő így tiszteli a hat égtájt, akkor elnyeri mind az evilági, mind a túlvilági boldogságot.³²

A *Dharmasūtra*-kban hasonló előírásokat találunk a bráhmanikus hagyományt követő *grhastha*-ra vonatkozóan. Ha el akarja érni a túlvilági boldogságot, a következőképpen kell viselkednie:

Legyen engedelmes az anyjával és az apjával szemben, ahogy a tanítójával szemben..., mondjon igazat..., legyen mindig nem-ártó, gyengéd és állhatatos, gyakoroljon önuralmat és adakozást. Ha így viselkedik, a szüleit, az őseit és utódait megszabadítja a bűnöktől és a Brahmalokából³³ sohasem hullik le.³⁴

A kor különböző vallási irányzatai láthatóan hasonló erkölcsi viselkedést írtak elő követendő normaként az otthon élő családfőnek szellemi fejlődése érdekében. Ezek az előírások enyhébbek voltak az elvonuló aszkétákra vonatkozó előírásoknál, amit elsősorban a két életmód egymástól erősen eltérő természete indokolt. Mint a társadalom keretein belül élő, abban aktív szerepet vállaló egyénnek, a *grhastha*-nak a viselkedését elsősorban az a viszony határozta meg, amelyet a családjával és a társadalom más tagjaival szemben kialakított.

A fentiek ismeretében Aśoka *dharm*a-ja, minthogy csak alapvető erkölcsi előírásokat tartalmaz, ugyanannyira tekinthető azonosnak a bráhmanikus, mint a buddhista, vagy más *śramaṇa*-közösség erkölcsi szabályzatával.³⁵ Ismert tény, hogy a buddhista világi hívők nem részesültek ugyanabban a tanításban, mint az elvonuló szerzetesek, hiszen életmódjukból fakadóan teljesen más viszonyrendszerben mo-

³⁰ *Dīgha Nikāya* 3.180–193.

³¹ Ezek sorban: kelet, dél, nyugat, észak, nadír, zenit.

³² Buddhaghosa a *Dīgha Nikāya*-hoz írott kommentárjában (*Sumanīgalavilāsinī* 959.5) ezt a *sutta*-t *Gīhi-vinaya*-nak, a világi hívők erkölcsi szabályzatának nevezi.

³³ Vagyis az égi világból.

³⁴ *Āpastamba Dharmasūtra* 1.14.6; 9.68, 73–4.

³⁵ Vö. Jules BLOCH: *Les Inscriptions d'Asoka*. Les Belles Lettres, Párizs 1950. 32.

zotak, mint a *nirvāṇa*-ra, a teljes megszabadulásra törekvő *bhikkhu*-k. Erre az egyik legjobb példa az *Anāthapiṇḍikovāda-sutta*.³⁶ Anāthapiṇḍika, a buddhista *upāsaka*, egy Sāvattihīban élő gazdag családfő, a halálos ágyához hívatja Sāriputtát, Buddha legkiválóbb tanítványát. A családfőt elviselhetetlenül erős fájdalom gyötri, ezért Sāriputta elmondja neki a nem-ragaszkodás buddhista tanítását. Miután Anāthapiṇḍika meghallgatta a tanítást, csodálkozva jegyzi meg, hogy ő bizony hosszú ideje tisztelője és követője a Buddhának és a szerzeteseknek, de ezt a tanítást még sohasem hallotta ezelőtt. Sāriputta azt feleli erre, hogy ez természetes, hiszen ezt a tanítást csak az elvonuló aszkéták (*parivrājaka*-k) érthetik meg és nem a családos életet élő világi hívők. Vagyis ha Aśoka még a buddhista *dharma*-t hirdette is volna, akkor sem valószínű, hogy a felirataiban megjelentek volna az általunk ismert, alapvető buddhista tanítások, hiszen az ediktumait elsősorban a családos *grhastha*-knak szánta.³⁷

Van azonban egy másik, még egyértelműbb bizonyíték, amely amellet szól, hogy az Aśoka király által hirdetett *dharma* nem tekinthető azonosnak a buddhista *dharma*-val. Utolsó feliratában, a 7. nagy oszlopediktumban³⁸ azt mondja az uralkodó:

Az isteneknek kedves Priyadarśin király így szólt. Korábban a királyok azt akarták, hogy a nép *dharma*-gyarapodással gyarapodjék, azonban az emberek nem gyarapodtak megfelelően a *dharma*-gyarapodással. Az isteneknek kedves Priyadarśin király így szólt. Ez a gondolatom támadt: „Korábban a királyok azt akarták, hogy a nép *dharma*-gyarapodással gyarapodjék, azonban az emberek nem gyarapodtak megfelelően a *dharma*-gyarapodással. Hogyan követhetnék az emberek helyesen [a *dharma*-t], hogyan tudnának az emberek *dharma*-gyarapodással gyarapodni? Hogyan emelkedhetnének fel a *dharma*-gyarapodással?” Az isteneknek kedves Priyadarśin király így szólt. Ez a gondolatom támadt: „*Dharma*-beszédeket hirdetek ki, *dharma*-tanításokat tanítok, hogy miután ezt meghallják az emberek, helyesen kövessék [a *dharma*-t], emelkedjenek fel és erősen gyarapodjanak a *dharma*-gyarapodással.” Ebből a célból *dharma*-beszédeket hirdettem ki, és különféle *dharma*-tanítást rendelttem el, hogy egyrészt a *puruṣa*-k, akik sok emberrel foglalkoznak, adjanak nekik tanácsokat és részletesen magyarázzák el nekik a *dharma*-t, másrészt elrendeltem a *rājūka*-knak, akik sok száz ezer emberrel foglalkoznak, hogy lássák el tanácsokkal a *dharma*-nak szentelődött embereket. Az isteneknek kedves Priyadarśin király így szólt. Mindezeket szem előtt tartva *dharma*-oszlopokat emeltem, *dharma*-*mahāmātra*-kat alkalmaztam és *dharma*-beszédeket készítettem.³⁹

Ebben a feliratában a király egyértelműen utal arra, hogy már előtte is megpróbálták más uralkodók rávenni az embereket a *dharma* követésére, azonban nem jártak sikerrel. A céljuk Aśokáéval azonos volt, csak a várt eredmény maradt el. Vagyis a felirat szerint nem az Aśoka által terjesztett *dharma* volt újszerű dolog, hanem az a módszer, amellyel az embereket meg akarta győzni ennek a gyakorlásáról, és amely-

³⁶ *Majjhima Nikāya* 3.261

³⁷ Vö. Richard F. GOMBRICH: *Theravāda Buddhism: A Social History from Ancient Benares to Modern Colombo*. Routledge, London 2006². 131, aki éppen ezért értelmetlennek tartja, hogy az uralkodó felirataiban az alapvető buddhista tanításokat keressük.

³⁸ Feltételezések szerint ezt a feliratot, amely uralkodásának 27. évében készült, a király már élete végén, mintegy összegzésként készítette el, áttekintve és felsorolva benne mindazokat a fontosabb tetteket, amelyeket uralkodása alatt vitt végbe.

³⁹ *PE* 7a–p.

nek a révén sikeresebbnek bizonyult az elődeinél. Az uralkodó sikerében természetesen fontos szerepet játszott az a tény is, hogy saját magát állította követendő példának az alattvalói elé:

Mert azokat az erényes cselekedeteket, amelyeket végrehajtottam, az emberek követik és utánozzák, és ezáltal gyarapodtak és gyarapodni fognak.⁴⁰

A fentiek mellett szól továbbá még az is, hogy az uralkodó a 2. kis sziklaediktumában a *dharma* szerinti erényes cselekedeteket (*dharmaguna*)⁴¹ „ősi szokásnak” (*purānā prakṛti*) nevezi.

Valószínűleg akkor járunk el a leghelyesebben, ha azt mondjuk, hogy az uralkodóból a buddhista hitre térése váltotta ki azt az igényt, hogy elkezdje a *dharma*-t hirdetni az alattvalói körében, azonban nem a buddhista *dharma* volt az, amit hirdetett, hanem egy olyan általános erkölcsi magatartás, amelynek a követelménye megtalálható volt a különböző vallási közösségek előírásaiban, elsősorban a *grhastha*-kra (bráhmánikus hagyomány) és a világi hívőkre (*śramaṇa*-mozgalom) vonatkozóan.

Asóka király felirataiból világosan kitűnik, hogy ellentétben azzal, amit a buddhista legendákban olvasunk, személyes szimpátiája ellenére mint uralkodó nem bánt megkülönböztetett módon a buddhista közösséggel a többi vallási felekezet kárára. Ennek egyik szemmel látható jele, hogy létrehozta a *dharma-mahāmātra*-k hivatalát, amelynek a feladatkörébe tartozott az összes vallási közösség felügyelete. Erről olvashatunk az 5. nagy sziklaediktumban:

Az eddig eltelt időszakban nem voltak *dharma-mahāmātra*-k. Én kezdtem el alkalmazni ezeket a *dharma-mahāmātra*-kat felszentelésem után 13 évvel. Ők az összes vallási közösséggel foglalkoznak.⁴²

A *dharma-mahāmātra*-k felügyelete alá tartozó fontosabb vallási közösségeket a 7. oszlopediktum név szerint is felsorolja:

Az isteneknek kedves Priyadarśin így szólt. A *dharma-mahāmātra*-im is többféle dologgal foglalkoznak, amelyek hasznosak mind a vándoraszketáknak, mind a családfőknek, továbbá az összes vallási közösséggel is foglalkoznak. Elrendeltem nekik, hogy foglalkozzanak a buddhista *saṅgha* ügyeivel. Ugyancsak elrendeltem, hogy foglalkozzanak a *brāhmaṇa*-kkal és az *ājīvika*-kkal. Elrendeltem továbbá, hogy a *nirgrantha*-kkal⁴³ is foglalkozzanak, valamint elrendeltem, hogy a különféle vallási közösségekkel is foglalkozzanak.⁴⁴

Ezek a feliratok arról tanúskodnak, hogy a király valláspolitikai szempontból arra törekedett, hogy a birodalma területén található különböző vallási közösségek egyforma bánásmódban részesüljenek. A buddhizmus láthatóan nem élvezett kivételes helyzetet.

⁴⁰ PE 7gg–hh.

⁴¹ MRE 2k. A felirat három erényes cselekedetet sorol fel: a szülők és az idősek tisztelete, az élőlényekkel szembeni nem-ártás, illetve az igazmondás.

⁴² RE 5h–j.

⁴³ Szó szerint ’világi kötelek nélküli’, a dzsainák megnevezése.

⁴⁴ PE 7y–z.

Aśoka király azonban nem elégedett meg azzal, hogy hivatalnokai útján viselje gondját a különböző vallási felekezeteknek, hanem szükségét érezte annak, hogy személyesen is felkeresse a közösségeket. A 8. nagy sziklaediktumban arról beszél, hogy míg az őt megelőző királyok „szórakozás-utazásokat” tettek, ő *dharm*a-utazásra jár, amelynek során meglátogatja a *śramaṇa*-kat és a *brāhmaṇa*-kat, illetve adományban részesíti őket.⁴⁵ Ilyen adomány emlékét őrzik a három barābāri barlang a mai Bihār területén, amelyeket a bennük található felirat tanúsága szerint az uralkodó az *ājīvika*-knak adományozott uralkodásának 12. és 19. évében.⁴⁶ A király lényegesnek tartotta a személyes látogatást, ahogy ezt külön kihangsúlyozza egyik feliratában:

Mindegyik vallási közösséget tisztelem különböző tiszteletadással, azonban a személyes látogatást tartom a legfontosabbnak.⁴⁷

A *śramaṇa*-k és *brāhmaṇa*-k adományban részesítése — mint láttuk — fontos részét képezi Aśoka király *dharm*a-jának.⁴⁸ Az aszkéták kolduló életformája egyfajta függőségi viszonyt hozott létre a *grhastha*-k és a *pravrajita*-k között. A koldulásból élő vándoraszketák rászorultak a világi hívők adományaira fizikai szükségleteik kielégítéséhez, míg a világi hívőknek az adakozás az érdemszerzés egyik fontos forrásává vált, amely biztosította nekik az evilági és túlvilági boldogságot. A *Páli Kánon* a szerzeteseket *puṇyākṣetra*-nak, ‘az érdemek földjének’ nevezi: olyan földek ők, amelyben az elszórt mag, vagyis a nekik adott adomány, bő termést eredményez, vagyis bőséges érdemeket fial az adományozónak.⁴⁹ A szerzeteseknek juttatott adomány a legértedeműsőbb, hiszen ők már komoly előrehaladást értek el a szellemi törekvéseikben.⁵⁰ A *Dharmasūtra*-k és a buddhista szövegek emellett azt is hangsúlyozzák, hogy az adakozás csak akkor terem igazán nagy érdemeket az adakozónak, ha ez megfelelő lelkiállapot kialakításával jár együtt: ha valaki nem önös érdekből ad, azért, hogy jobb legyen neki, hanem az adakozás öröme járja át az elméjét.⁵¹ Aśoka király hasonló dologra hívja fel alattvalóinak figyelmét a 7. nagy sziklaediktumban, arra, hogy megfelelő erkölcsi magatartás nélkül semmit sem ér az adakozás:

⁴⁵ RE 8e.

⁴⁶ A 7. oszlopediktum (PE 7cc–dd) arról számol be, hogy a *dharm*a-*mahāmātra*-k, illetve számos más hivatali egység (*mukhya*) feladatkörébe tartozott, hogy az egész királyi család (az uralkodón kívül a feleségei és fiai) nevében adományokat juttassanak az arra érdemeseknek. Egy fennmaradt kisebb oszlopfeliraton Aśoka egyik feleségének, Kāluvākī királynénak az adományairól olvashatunk, amelyek mangóligeteket, parkokat és alamizsnaházakat foglalnak magukban.

⁴⁷ PE 6e–f.

⁴⁸ RE 3d, RE 9g, RE 11c. A vallásos adakozásról bővebben ld. James R. EGGE: *Religious Giving and the Invention of Karma in Theravāda Buddhism*. Routledge, New York 2013².

⁴⁹ *Khuddaka Nikāya*, *Suttanipāta* 486.

⁵⁰ *Aṅguttara Nikāya* 6.4.37. Ugyanez a gondolat a megfelelő összefüggésben a brāhmanikus hagyományban is megtalálható, *Gautama Dharmasūtra* 5.20: végtelen mennyiségű érdemet eredményez, ha a családfő a Védákban tökéletesen képzett *brāhmaṇa*-nak (*vedapārāga*) ad adományt.

⁵¹ *Baudhāyana Dharmasūtra* 1.10.5–8; *Aṅguttara Nikāya* 4.7.61, 6.4.37.

De bármilyen sokat is adakozzék az, akinek nincsen önuralma, elméjének tisztasága, hálája és állhatatos odaadása, az adakozása mit sem ér.⁵²

A felirat azt sugallja, hogy Asoka korában az adakozás valamiféle automatikus tevékenységgé vált, amely elsősorban az érdemek megszerzésére irányult a megfelelő erkölcsi magatartás gyakorlása nélkül.

Ugyanakkor ennek a függőségi viszonynak a másik tagját képező elvonuló aszkéták, a *pravrajita*-k között egyfajta versengés alakult ki az adományok megszerzéséért. Az aszkéták életben maradása attól függött, hogy a megélhetésükhöz szükséges alapellátást megkapják-e a családos életet élő *grhastha*-któl. Ennek érdekében nem riadtak vissza attól sem, hogy önmagukat mintegy propagálva és a többi vallási közösséget, annak tanítását vagy éppen a fegyelmi előírásait szidalmazva minél több világi hívőt vagy pártfogót toborozzanak maguknak az adományok reményében.⁵³ A különböző vallási felekezetek közötti versengés megakadályozására irányul Asoka király 12. nagy sziklaediktuma, az egyetlen felirata, amely nem a családfőket, hanem az elvonuló aszkétákat szólítja meg:

Az isteneknek kedves Priyadarśin király minden vallási közösséget, a vándoraszkétákat és a világi hívőket adománnyal és különféle tiszteletadással tiszteli. Azonban az isteneknek kedves sem az adományt, sem a tiszteletadást nem tartja annyira fontosnak, mint azt, hogy minden vallási közösség a lényeges dolgokban gyarapodjon. A lényeges dolgokban való gyarapodás sokféle. Azonban ennek az alapja a beszéd megfékezése, azaz hogy sem a saját vallási közösségünket ne magasztaljuk, sem más vallási közösséget ne szidalmazunk ok nélkül, vagy csak kismértékben tegyük ilyen vagy olyan alkalommal. Hanem tisztelni kell más vallási közösségeket mindenféle módon. Így cselekedve az ember biztosan gyarapítja a saját vallási közösségét és segíti a másik vallási közösséget. Ettől eltérően cselekedve a saját vallási közösségének is kárt okoz és más vallási közösségnek is árt. Ugyanis bárki, aki a saját vallási közösségét felmagasztalja vagy más vallási közösséget szidalmaz abból kifolyólag, mert teljesen ragaszkodik a saját vallási közösségéhez, azt gondolva, hogy „ragyogtassuk fel a saját vallási közösségünket”, az így cselekedve ellenkezőleg, még rosszabb hírben tünteti fel a saját közösségét.

A különböző közösségek összejövetele pedig azért hasznos, hogy meghallják és szívesen meg is hallgassák egymás tanítását. Mert ez az isteneknek kedves kívánsága: minden vallási közösség szé-

⁵² RE 7e.

⁵³ Ilyen versengésről olvashatunk a *Brahmajāla-sutta*-ban, *Dīgha Nikāya* 1.1: „Vagy ahogy egyes tiszteletreméltó *śramaṇa*-k és *brāhmaṇa*-k, akik az irántuk táplált bizalomból a nekik adott ételt elfogyasztják, mindenféle heves vitába bocsátkoznak egymással, mint «Te nem ismered ezt a tanítást és ezt a fegyelmi szabályzatot! Én ismerem ezt a tanítást és ezt a fegyelmi szabályzatot! Hogyan is ismerhetnéd ezt a tanítást és ezt a fegyelmi szabályzatot?»; «Te rossz úton jársz, én járok a jó úton!»; «Én következetes vagyok, te következetlen vagy! Az előre kíváncozót később mondtad el, a későbbre kíváncozót előbb mondtad el!»; «Azt a tanítást, amelyet eddig követtél, a feje tetejére állítottam, az érvelésedet megcáfoltam, téged jól megszorogattalak! Menj és hagyj fel ezzel az érveléssel, vagy magyarázd ki magad, ha tudod!» Hasonló példát a dzsaina hagyományban is találunk (*Sūyagada* 2.6.12): „A *śramaṇa*-k és a *brāhmaṇa*-k, uram, bírálják egymást: a saját nézet helyes, a nem saját nézet nem helyes.” A dzsainák és az *ājīvika*-k, akik sokkal szigorúbb aszketikus életet írtak elő a saját szerzeteseiknek, gyakran támadták azzal a buddhista szerzeteseket, hogy elpuhult életet élnek, magát a Buddhát „borotvált fejű *grhastha*-nak” nevezve (*Vinaya Piṭaka* 4.91).

les ismeretekkel és jó tanítással rendelkező legyen. És akik ennek vagy annak a közösségnek a hívei, azoknak így kell beszélniük: „Az isteneknek kedves sem az adományt, sem a tiszteletadást nem tartja annyira fontosnak, mint azt, hogy minden vallási közösségnek a lényeges dolgokban legyen gyarapodása.” [...] Ennek a gyümölcse pedig éppen a saját vallási közösség gyarapodása és a *dharm*a felragyogása.⁵⁴

A felirat rávilágít egy érdekes tényre, mégpedig arra, hogy az egyes vallási közösségek előszeretettel bírálták egymást anélkül, hogy ismerték volna a másik közösség tanítását. Ezt a *Páli Kánon* is megerősíti, ahol többször olvassuk, hogy a Buddha neheztlenségét fejezi ki azért, mert azok a más nézetet valló *śramaṇa*-k vagy *brāhmaṇa*-k, akik szidják vagy dicsérik a Buddhát és a buddhista szerzeteseket, úgy teszik ezt, hogy egyáltalán nincsenek tisztában a buddhista tanítással.⁵⁵ Az uralkodó tehát éppen arra buzdítja a különböző vallási közösségeket, amit ő maga is gyakorol és fontosnak tart, hogy legyenek nyitottak és ismerjék meg egymás tanítását. Aśoka király láthatóan azon a véleményen volt, hogy az egyes vallási felekezetek törekvéseik tekintetében egyáltalán nem különböztek egymástól, legalábbis ez derül ki a 7. nagy sziklaediktumból:

Az isteneknek kedves Priyadarśin király azt kívánja, hogy minden vallási közösség éljen mindenhol, mert ezek mindannyian önuralomra és az elme tisztaságára törekcsenek.⁵⁶

Aśoka király vallási toleranciája azonban nem volt korlátlan. Az uralkodó a különböző vallási felekezetek törekvését alapvetően azonosnak és helyesnek tartotta, hiszen ő maga is az általuk hirdetett erkölcsi normákat tekintette követendőnek és fogalmazta meg az ediktumaiban. Azonban akadtak olyan vallási gyakorlatok, amelyeket kimondottan ellenzett.

Ezek egyike az állatáldozat. A bráhmanikus hagyomány központi eleme az áldozat, beleértve az állatáldozatot is. A *śramaṇa*-közösségek az állatáldozatot egyenesen elítélték, ugyanis sérti a legfontosabb előírásukat, a lényekkel szembeni nem-ártás (*ahiṃsā*) elvét. Minthogy Aśoka *dharm*a-jában szintén fontos helyet kap a lényekkel szembeni nem-ártás gondolata — feltehetően a kaliṅgai mészárlás következményeként és a buddhista tanítás hatására —, és ezen belül is az állatok életének a megkímélése,⁵⁷ nem különösebben meglepő, hogy a buddhista hitre térése után az uralkodó legelső intézkedései közé tartozott az állatáldozatok betiltása.⁵⁸

Valószínűleg hasonló okokból tiltotta be a *samāja*-kat is az 1. nagy sziklaediktumában.⁵⁹ A *samāja* szó ünnepi összejövetelt jelent. Az uralkodó feliratából nem tudunk meg semmi közelebbit róla, csak annyit mond a szöveg, hogy sok hibát lát

⁵⁴ RE 12.

⁵⁵ Pl. *Dīgha Nikāya* 1, *Brahmajāla-sutta* 1–3. Vö. Oliver FREIBERGER: „How the Buddha Dealt with Non-Buddhists”, in S. E. LINDQUIST (szerk.): *Religion and Identity in South Asia and Beyond: Essays in Honor of Patrick Olivelle*. Anthem Press, London 2013. 189–190.

⁵⁶ RE 7a–b.

⁵⁷ Az 5. oszlopediktum tételesen felsorolja azokat az állatokat, amelyeket nem szabad megölni. Részletesebb tárgyaláshoz ld. GAÁL (21. jz.) 266–273.

⁵⁸ RE 1b.

⁵⁹ RE 1c–e.

bennük a király, bár vannak olyan *samāja*-k is, amelyeket helyesnek tart. Más forrásaink, amelyekben valamivel bővebben olvashatunk ezeknek az ünnepi összejöveteleknek a természetéről, egymástól eltérő leírással szolgálnak.⁶⁰ A fentebb tárgyalt *Sigālovāda-sutta*-ban például a Buddha kifogásol mindenféle *samāja*-t és kerüldőnek tartja a *grhastha* részéről. A Buddha ezt azzal indokolja, hogy a családfő hat veszélynek van kitéve egy ilyen összejövetel alkalmával: táncolás, éneklés, zenehallgatás, történetmesélés, tapsolás és dobolás. Nem valószínű azonban, hogy Ásoka is ugyanebből az okból tiltotta volna a *samāja*-k egy részét. Mivel az 1. nagy sziklaediktumban a kifejezés olyan szövegkörnyezetben kerül elő, amelyben az állatok megöléséről esik szó (állatáldozat, illetve étkezés céljából), kézenfekvőnek tűnik, hogy az uralkodó által ellenzett összejövetelek is valamilyen módon kapcsolódhattak az állatok megöléséhez.⁶¹

Végül a *maṅgala*-kat kell megemlíteni, amelyeket ugyan nem tilt meg Ásoka, viszont elítélő módon beszél róluk. A *maṅgala*-k olyan szertartások, amelyeket betegség, esküvő, fiú születése, útra kelés és ezekhez hasonló események alkalmával mutattak be a kedvező kimenetel reményében, főleg az asszonyok. Az uralkodó szerint ezek a szertartások közönségesek, haszontalanok és kevés gyümölcsöt hoznak.⁶² Az állatáldozattal és a *samāja*-val ellentétben a *maṅgala*-k végrehajtását nem tiltja, de nem is helyesli. Inkább arra buzdítja az embereket, hogy ezek helyett a szertartások helyett a *dharma-maṅgala*-kat gyakorolják, ami nem más, mint az általa hirdetett helyes erkölcsi magatartás.⁶³ Az uralkodó *maṅgala*-kkal szembeni ellenérzésének az oka valószínűleg a babonás gondolkodás elítélésében keresendő.⁶⁴ Ha meggondoljuk, hogy a babonás gondolkodásban az ember egy tőle különálló erőből vár segítséget bizonyos szertartások elvégzése révén, akkor nem meglepő, ha Ásoka királynak ez nem volt elfogadható, aki úgy gondolta, hogy az ember jóléte csakis az általa gyakorolt erkölcsös magatartástól, vagyis a *dharma* követésétől függ.

⁶⁰ Az *Arthasāstra*-ban (2.25.36) azt olvassuk, hogy a *samāja*-k alkalmával négynapos ivászatot rendeznek. A *Mahābhārata* a *samāja*-kat összeköti harci bemutatókkal és állatviadalokkal. A kérdésről bővebben ld. Radha Kumud MOOKERJI: *Asoka*. Motilal Banarsidass, Delhi 1962³. 129–130; Ulrich SCHNEIDER: *Die Grossen Felsen-Edikte Asokas. Kritische Ausgabe, Übersetzung und Analyse der Texte*. Otto Harrassowitz, Wiesbaden 1978. 121.

⁶¹ Ld. BLOCH (35. jz.) 91; Harry FALK: *Asokan Sites and Artefacts*. Verlag Philipp von Zabern, Mainz am Rhein 2006. 56–57.

⁶² *RE* 9a–e.

⁶³ *RE* 9f–g.

⁶⁴ A *Páli Kánon*ban a következőt olvashatjuk a *maṅgala*-kkal kapcsolatban, *Aṅguttara Nikāya* 5.18.175: az az *upāsaka*, aki a *maṅgala*-kban, vagyis a kedvező előjelekben hisz és nem a *karma*-ban, vagyis abban, hogy a saját cselekedetei határozzák meg a jövője kimenetelét, illetve aki a kedvező előjelek érdekében bizonyos szertartásokat végeztet el másokkal adományért cserében, az olyan, mint az érinthetetlen (*caṇḍāla*) ember. A *caṇḍāla*-k a társadalmi ranglétra legalján helyezkedtek el, és még megérinteni sem volt szabad őket.

Johannes Bronkhorst⁶⁵ ezekből a tiltó előírásokból azt a következtetést vonta le, hogy az uralkodó vallástoleranciája nem volt pártatlan, mert egyoldalúan kedvezett a *śramaṇa*-mozgalom képviselőinek (buddhizmus, dzsainizmus, ājīvikizmus), míg a bráhmánikus hagyományt korlátozta, vagyis vele szemben nem volt toleráns. A neves tudós arra alapozza a véleményét, hogy a fentebb említett három tevékenység, az állatáldozat, a *samāja*-k megrendezése és a *maṅgala*-szertartások mind a bráhmánikus hagyomány részét képezték, és azzal, hogy ezeket megtiltotta az uralkodó, korlátozta a *brāhmaṇa*-k vallásos gyakorlatát, amivel a korábban kialakult hatalmi befolyásukat próbálta csökkenteni.

Bronkhorst érvelése nem teljesen meggyőző. Az kétségtelenül igaz, hogy az állatáldozat a bráhmánikus hagyomány részét képezi, azonban ugyanez nem mondható el teljes bizonyossággal a *samāja*-król és a *maṅgala*-szertartásokról. Ahogy Timothy Lubin⁶⁶ kimutatta, Aśoka idejében ezek feltehetően a népi vallásosság körébe tartoztak, és a *maṅgala*-szertartások csak később épültek be a bráhmánikus hagyományba. Az viszont mind a három esetben megfigyelhető, hogy az egyes vallásos tevékenységek megtiltásának vagy elítélésének az oka alapvetően ugyanabban keresendő: keresztetik az uralkodó *dharma*-ját. Más szóval, Aśoka vallástoleranciájának a határát láthatóan az általa hirdetett *dharma* szabta meg.

Abból a néhány rövidebb oszlopfeliratból, amely Aśoka király neve alatt fennmaradt a nagyobb ediktumok mellett, világosan látszik, hogy mint buddhista *upāsaka* az uralkodó nem hanyagolta el, hogy időszakonként ellátogasson a buddhista szent helyekre és a tiszteletét tegye: uralkodásának 14. évében a Koṅāgamana Buddha zárandokhelyén⁶⁷ épült *stūpa*-t kétszeresére bővítette, majd a 20. évben személyesen is felkereste a helyet és oszlopot emeltetett tisztelete jeléül. Ugyanebben az évben látogatást tett Buddha szülőhelyén, Lumbiniben is, ahol oszlopot emeltetett és mentesítette a falut az adófizetés alól.⁶⁸

Emellett rendelkezünk két felirattal, amelyek mondhatni egyedülállóan a buddhista közösségre vonatkoznak, közülük az egyiket egyenesen a közösség vezetőinek címezte az uralkodó. Az elsőben, amely három példányban maradt fenn és a helyi *mahāmātra*-knak szól, Aśoka elrendeli, hogy ha valamelyik szerzetes szakadást akarna előidézni a buddhista közösségen belül, azt ki kell zárni a rendből és fehér ruhát kell magára öltenie, vagyis világi hívőként élhet csak tovább.⁶⁹ A szerzetesi közös-

⁶⁵ BRONKHORST (28. jz.) 15–17.

⁶⁶ Timothy LUBIN: „Aśoka’s Disparagement of Domestic Ritual and Its Validation by the Brahmins”, *Journal of Indian Philosophy* XLI (2013) 39–40.

⁶⁷ A mai Nepál területén.

⁶⁸ Ezek a feliratok összhangban állnak az Aśoka-legendák leírásával, amelyek szerint az uralkodó mint buddhista világi hívő sorra látogatta a buddhista szent helyeket és *stūpa*-kat építtetett.

⁶⁹ A buddhista hagyomány és Aśoka feliratai között itt is némi átfedés figyelhető meg. A legendák szerint Aśoka uralkodása alatt nagy számban lepték el a buddhista közösséget bomlasztó hatású álszerzetesek, akiktől csak nagy nehezen tudta megtisztítani a szerzetesi rendet az uralkodó és az akkori rendfőnök.

ségnek szóló feliratában a király azt a kívánságát fejezi ki, hogy a szerzetesek és a világi hívők az általa ajánlott buddhista szövegeket tanulmányozzák, mert csak így maradhat fenn sokáig Buddha tanítása:

A Magadhában székelő Priyadarśin király a *saṃgha*-nak üdvözetét küldve egészséget és jólétet kíván. Tiszteletreméltó urak, tudott dolog, hogy mennyire nagy a tiszteletem és a hitem a Buddhában, a Dharmában és a Saṃghában. Tiszteletreméltó urak, bármit is mondott a tiszteletreméltó Buddha, mindazt jól mondta. Azonban, Tiszteletreméltó urak, arra vonatkozóan, hogy „az igaz *dharma* (*saddharma*) így fog fennmaradni sokáig”, hadd mondjam el a következőt. Tiszteletreméltó urak, ezek a *dharma*-ról szóló beszédek: *Vinayasamukasa*, *Aliyavasāni*, *Anāgatabhayāni*, *Munigāthā*, *Moneyasūta*, *Upatisapasina* és a *Lāghulovāda*, amelyet a hazugság vonatkozásában mondott el a Tiszteletreméltó Buddha. Tiszteletreméltó urak, szeretném, ha ezeket a *dharma*-beszédeket sok szerzetes és szerzetesnő rendszeresen meghallgatná és fontolóra venné, ugyanígy a világi hívők és hívőnők is. Tiszteletreméltó urak, azért írtam le ezt a kívánságomat, hogy tudják meg.⁷⁰

Az első felirat felfogható egy rendeletnek, a második inkább egy kívánságot fogalmaz meg. Mindkettőből látszik, hogy Aśoka király igazán a szívén viselte a buddhista közösség fennmaradását és még királyi tekintélyét is bevetette, túllépve buddhista világi hívői „jogkörén”, azért, hogy az elképzelésének érvényt szerezzen. Azonban egyes elképzelésekkel ellentétben, amelyek szerint az uralkodó még „arra is vette a bátorságot”, hogy megmondja a buddhista *saṃgha*-nak, mely buddhista szövegek érdeemesek a tanulmányozásra,⁷¹ a felirat szövegezéséből látszik, hogy itt egyáltalán nem erről van szó. Arról semmi közelebbit nem tudunk, hogy Aśoka milyen mélységében ismerte a buddhista tanítást, és bár a feliratban felsorolt szövegeket a mai napig nem sikerült pontosan beazonosítani, az csaknem teljesen biztos, hogy ezek a szövegek a helyes erkölcsös magatartással foglalkoznak. Ezt két tény is alátámasztja: az egyik, hogy a felirat szerint a *Lāghulovāda* a hazugsággal mint nem erkölcsös viselkedéssel kapcsolatban elmondott beszéd, a másik, hogy az uralkodó ezeket a szövegeket nemcsak a szerzeteseknek, hanem a világi hívőknek is a figyelmébe ajánlja. Vagyis nem azt határozza meg ebben a feliratában, hogy a Buddha beszédei közül melyeket kell a szerzeteseknek megtartaniuk, hanem azt kéri, hogy mind a szerzetesek, mind a világi hívők nagyon szívleljék meg a Buddhának azokat a beszédeit, amelyeket a helyes erkölcsi viselkedésről tartott. Az uralkodó itt voltaképpen nem mond mást, mint a többi ediktumában: ahogy a *dharma* követése, vagyis a helyes erkölcsös viselkedés az alapja annak, hogy az emberek elérjék az e világi és túlvilági boldogságot, ugyanúgy ez az alapja annak is, hogy a Buddha tanítása sokáig fennmaradhasson.

*

⁷⁰ *Calcutta-Bairāt* sziklaediktum.

⁷¹ Ld. OLIVELLE (28. jz.) 178.

Összegezve az eddig mondottakat, Aśoka király feliratai és a korabeli források alapján a következő kép bontakozik ki az uralkodó valláspolitikájáról. Mint ahogy a birodalmán belül mindenki másnak, úgy neki is megvolt a maga személyes elkötelezettsége egy bizonyos vallási közösség irányában:

Nincs a birodalomban olyan hely, kivéve a görögöket, ahol ne lennének ezek a csoportok: *brāhmaṇa*-k és *śramaṇa*-k. Továbbá olyan hely sincs a birodalomban, ahol az emberek ne lennének hívei egyik vagy másik vallási közösségnek.⁷²

Mint buddhista világi hívő adományban és tiszteletben részesítette a buddhista közösséget, szíven viselte a közösség jövőjét, illetve rendszeres látogatásokat tett a buddhista szent helyeken. Azonban a buddhista közösséghez való személyes kötődése nem befolyásolta azt a valláspolitikát, amelyet mint uralkodó folytatott egy olyan birodalom élén, melyben változatos vallási élet zajlott. A feliratok tanúsága szerint Aśoka egész politikáját az általa hirdetett *dharma* határozta meg, így a valláspolitikáját is. Bármilyen vallási közösséget elfogadott és tiszteletben részesített mindaddig, amíg a törekvései megegyeztek az uralkodó *dharma*-jában lefektetett törekvésekkel. Ennek megfelelően azt mondhatjuk, hogy Aśoka király vallástoleranciájának az általa hirdetett *dharma* szabott határt.

⁷² RE 13j.